

Дејан Јечменица*

Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ПОВЕЉА КРАЉА СТЕФАНА ДУШАНА ДУБРОВЧАНИМА О ТРГОВИНИ**

[крај 1331]

Сажетак: Српски краљ Стефан Душан издаје своју прву повељу Дубровчанима која представља сведочанство о краљевој *милости* коју је учинио дубровачким трговцима. Краљ обећава да од њих ништа неће узети без куповине ни кнез, нити властелин краљев, па ни сам владар, наглашавајући да Дубровчани могу слободно да иду по читавој *земљи краљевства ми, по трговима и панађурима* и да им се ништа *не узме силом*, већ да буде плаћено. Доноси се опис, критичко издање недатиране повеље, са преводом на савремени језик, кратким описом дипломатичких особености и прегледом важнијих установа и појмова. Посебна пажња посвећена је времену настанка исправе и аргументима за њено датирање.

Кључне речи: повеља, краљ Стефан Душан, Дубровник, Србија, трговина, роба, куповина, вера, датирање.

Дубровчани су приликом промене на српском престолу настојали да од новог владара, што је пре могуће добију гаранције за слободу пословања њихових трговаца на читавој државној територији, односно повељу, као сведочанство да су им потврђене све до тада стечене гаранције и повластице, која је уручивана посланицима који би дошли на владарев двор.¹ Мало је вероватно, да су они одступали од устаљене

* Ел. пошта: dejan.jecmenica@f.bg.ac.rs

** Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије: *Српско средњовековно друштво у писаним изворима* (ев. бр. 177025).

¹ Више него илустративан јесте пример када су Дубровчани од претходног српског владара, краља Стефана Уроша III Дечанског прву повељу добили 27. децембра 1321. године, 10 дана пре краљевог крунисања, на Богојављење, 6. јануара 1322. –

праксе, па је по свој прилици и краљ Стефан Душан на самом почетку своје владе издао Дубровчанима своју прву повељу.

Након свих одлагања, прво посланство Општине дубровачке српском краљу Стефану Душану кренуло је у Србију тек 1. новембра 1331, месец и по дана пошто је именовано, и после нешто мање од два месеца од краљевог крунисања. Посланици су се у Дубровник вратили *in sero* 21. јануара 1332. године.² Уколико се узме да је, у зависности од временских прилика, за пут у одласку и повратку било потребно укупно око месец дана,³ добија се да су дубровачки посланици остали у Србији нешто мање од два месеца.

Није до краја познат садржај и ток разговора које су дубровачки посланици водили са српским краљем. Посланство је изгледа било веома лепо примљено на српском двору. Дубровачки хроничар Јуније Растић († 1735), приповедајући о овим догађајима, истиче да су они по повратку у Дубровник говорили о љубазној добродошлици коју им је српски краљ приредио.⁴

С. Ђирковић, *Повеља краља Стефана Уроша III Дечанског Дубровчанима из 1321. године*, ССА 5 (2006) 43–49.

² Накнадно дописано испод одлука Великог већа од 15. IX 1331 – *Reformationes* 10, fol. 34; *Monumenta Ragusina* V, 325.

³ У зимским условима, природно, пут је трајао нешто дуже, тако је на пример Радослав, син Познања Мирошевића и човек краља Стефана Уроша III у Дубровник однео краљеву разрешницу за Луку Лукаревића издату 11. јануара 1326. у Штимљи. Документ је у Дубровнику био већ 4. фебруара када је разматран на седници Малог већа, дакле за највише 24 дана, под претпоставком да је истог дана када је издат и послат у Дубровник, и да је истог дана када је стигао у Дубровник стављен и на дневни ред седнице Малог Већа. – Д. Јечменица, *Разрешница краља Стефана Уроша III Дечанског за Дубровчанина Луку Лукаревића*, ССА 7 (2008) 37–49; уп. и К. Јиречек, *Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку*, Зборник КЈ I, Београд 1959, 273–274, 288, и даље; Б. Крекић, *Курирски саобраћај Дубровника са Цариградом и Солуном у првој половини XIV века*, ЗРВИ 1 (1952) 117–119; Г. Шкриванић, *Путеви у Средњовековној Србији*, Београд 1974, 40–42; А. Веселиновић, *Документи о првом помену Чачка у средњем веку*, у: Чачак у прошлости, Чачак 1995, 63, и нап. 7.

⁴ *Tornati gli ambasciatori, riferirono quanto era passato, e narrarono l' amorevol accoglienza, usata dal re verso loro... – Chronica Ragusina Junii Restii (ab origine urbis usque ad annum 1451) item Joannis Gundulae (1451–1484)*, prir. S. Nodilo, Zagrabiae 1893, 122. Растић је у свом делу обилато користио дубровачку архивски грађу, званичне општинске списе (највише одлуке Већа), што се лако уочава у његовом приповедању. У краткој епизоди о првом дубровачком посланству код краља Стефана Душана јасно се препознају подаци преузети из одлука дубровачких Већа из септембра/октобра 1331. Уколико се не ради о општем месту, није познат извор на основу

Опис повеље

Повеља је сачувана у оригиналу, чува се у Државном архиву у Дубровнику.⁵

Документ је писан канцеларијским минускулним ћириличним писмом (брзопис) на комаду папира висине 28,2 цм и ширине 22,2–22,8 цм. Испод текста исправе остало је 17,6 цм простора, у врху ког је изведен владарев потпис. Видљива су два попречна трага пресавијања папира. Први на 10,7 цм од врха, а други на 19,8 цм. Управо на овом другом попречном превоју папир је био пресавијен према спољашњој страни документа, како би био ојачан простор где је требало причврстити печат. И поред оваквог поступка, због физичког својства папира и тежине печата, он се током времена отргнуо. Нису остали трагови некадашње печатне траке. Остале маргине су релативно скромне, горе око 1–1,2 цм, с леве стране 1–1,3 цм, а с десне 0,4–1,3 цм.

Повеља има оштећења на више места. Највеће је на месту где је некада био причвршћен печат. Оштећење је шестоугаоног облика, приближних димензија 9,4 x 6,2 цм. Већи број мањих и неколико лакуна средње величине оштетило је текст документа приближно по средини редова 1–4. Овде је папир приметно променио боју, што је последица чињенице да је на том месту налегао воштани печат. У последњој трећини шестог реда постоји једна мања лакуна. Преко последњег реда текста повеље иде први превој папира, па је читање документа унеколико отежано. Последица овог пресавијања је и неколико мањих лакуна у другој половини реда. У доњем делу папира, који је пресавијан ка спољашности документа постоји неколико лакуна, на местима где иначе не постоји исписан никакав текст. Црвено мастило којим је изведен владарев потпис, на неколико места продрло је дубоко у папир, па се примећује и на спољашњој страни документа. При крају прве половине последњег реда стоји једна црвена мрља, готово правилног кружног облика пречника приближно 8 мм, и изнад је владаревог потписа. Сва је прилика да је ово последица случајног пада једне капи црвеног мастила са пера којим је владар изводио свој потпис.

Текст повеље исписан је у 9 редова, без калиграфских украса. У посебном реду изведен је владарев потпис, крупним црвеним словима у лигатурама. Висина слова којим је исписано владарево име је 6–6,9

ког Растић на крају свог излагања о првом дубровачком посланству код српског краља Стефана Душна говори о љубазној добродошлицы која им је приређена.

⁵ DAD, *Diplomata et Acta*, XIV век, бр. 136.

цм, док је титула исписана нешто нижим словима, 5,2–5,6 цм. Испред владаревог имена стоји 7,2 цм висок крст, као симболичка инвокација.

На полеђини повеље постоје записи. Запис дубровачке канцеларије на латинском језику исписан у 4 реда, засигурно након 1345. године доносимо ниже, у издању исправе. Новији запис је архивска сигнатура, № 136. ап. 1334–1400 (Ђурлица), и поред изгледа графитном оловком, број 1032, коме не одговара ниједна позната архивска сигнатура. Сигнатура Бечког архива (бр. 994) није исписана на документу.

Папир правоугаоног облика, на којем је повеља писана, садржи водени знак у виду представе мача. Налази се у централном делу, приближно на месту где би се укрштале замишљене дијагонале правоугаоника. Како је управо на том месту највеће оштећење које документ има, доњи део воденог знака, који је садржао врх и део оштрице мача није могуће видети. Сачувани део воденог знака висок је приближно 4,5 цм и садржи део сечива и рукохват мача. Водени знак, какав је овде употребљен, веома се ретко среће. Идентичан такав налази се на једном рукопису из Болоње, који је датиран са 1324. годином.⁶ С обзиром на то да хронолошка вредност идентичних водених знакова и варијанти обухвата раздобље од 5 до 10 година,⁷ старост папира се у потпуности уклапа у хронологију документа (видети ниже *Дипломатичке особености. Хронологија*).

Кратак опис документа, са одређеним омашкама донели су Лидија Славева и Владимир Мошин.⁸

Повеља је била оверена печатом, који је, не зна се када отргнут, по свој прилици као последица његове тежине, с обзиром на то да је био пришвршћен за повељу која је писана на папиру. Судаћи према мрљама на папиру које су настале од отопљеног воска, извесно је да је уз повељу одређено време стајао воштани печат. На истом месту, заједно са повељом чува се и један примерак воштаног печата, пречника око 6,2 цм, чија аутентичност није спорна. Ради се о престоном печату, на коме се, и поред оштећења, јасно уочава представа владара у краљевском орнату, са круном на глави и двоструким крстом у десној руци како седи на престолу, чији је наслон високо уздигнут и назупчен.

⁶ *Wasserzeichen Werkzeug und Waffen* I–II, bearbeitet von Gerhard Piccard, Stuttgart 1980, VII/378. Експертизу воденог знака извршио еминентни филигранолог Радоман Станковић, коме се овом приликом најсрдачније захваљујемо.

⁷ V. A. Mošin – S. M. Traljić, *Vodeni znakovi XIII i XIV vijeka* I, Zagreb 1957, 8.

⁸ Л. Славева – В. Мошин, *Српски грамоти од Душаново време*, Прилеп 1988, 44.

Највећи део натписа, који је кружно текао по ободу печата, сасвим је уништен. Остало је свега неколико слова у горњем делу печата која је сада могуће прочитати: *морьс*.⁹ Уочљиви су остаци папирне траке у печатној грудви, којом је некада печат био причвршћен за повељу.

У науци је већ истакнуто да је овај печат, готово извесно, настао као отисак у воску великог типара краља Милутина.¹⁰ У Државном архиву у Дубровнику остала су сачувана два велика воштана печата на повељама краља Милутина,¹¹ чија је сличност са печатом на повељи краља Стефана Душана, и поред оштећења, јако упечатљива.

Међутим, како између повеље и печата не постоји никаква физичка веза, потребно је задржати извесну меру опреза. Разлог за овакву уздржаност и сумњу подстиче чињеница да је овде у питању печат, који је по свој прилици настао отиском типара краља Милутина. Није било неуобичајено у дипломатичкој пракси да владари своје повеље оверавају печатима који су отиснути типарима њихових претходника на престоу. Посебно је то разумљиво уколико се ради о исправама које су издате на почетку владе, када типар за новог владара није још био израђен. Међутим, краљ Стефан Душан је још као млади краљ имао своју канцеларију и типар, који је користио дуги низ година и након што је преузео престо, и којим су оверене две повеље које се чувају у Дубровнику (1334. и 1345). Најзад, на опрез подстиче и чињеница да код две повеље краља Милутина које се чувају у Дубровнику недостаје краљев велики печат.¹²

Ранија издања: П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 37, бр. 28; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 120, № 110; С. Новаковић, *Законски споменици*, 166–167; Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 54, бр. 56.

Ово издање приређује се на основу снимака начињених почетком октобра 2009. у Државном архиву у Дубровнику.¹³

⁹ Пре сто година било је могуће прочитати још неколико слова – А. Ивић, *Стари српски печати и грбови*, Нови Сад 1910, 24, сл. 11.

¹⁰ G. Čremošnik, *Studije za srednovjekovnu diplomatiku i sigilografiju južnih Slovena*, Sarajevo 1976, 125–130, snimci: table 2 i 3, sl. 7a i 9c.

¹¹ Љ. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 33–35, бр. 34, 36

¹² *Исто*, 36–37, бр. 38, 39.

¹³ Срдачно захваљујемо на љубазности овој архивској установи.

*Текст повеље**

- + Пише крал(к)в(ст)в(о) ми да кс[тъ] вѣдомо всакомѡ, с'твори м(и)л(о)сть крал(к)в(ст)в(о) ми всѣмъ тръговцемъ |2| дѣбровѣчкимъ, кои ходо по земли крал(к)вства м)и. И такози имъ се шѣѣта крал(к)в(ст)в(о) ми въ |3| Г[оспо]да Б(о)га и въ Прѣч(и)стѣю матеръ
- 5 Б(о)жи(ю), да и(м)ъ не ѡзме нища крал(к)в(ст)в(о) ми безъ кѡ|4|па, ни кнезь крал(к)в(ст)в(а) ми, ни ки (влас)телинь ѡ земли крал(к)в(ст)в(а) ми, да не ѡзме ни|5|ща безъ кѡпа, ни само крал(к)в(ст)в(о) ми да не ѡзме силомъ, безъ кѡпа, развѣ да си прода|б|ю свободно, ходо по
- 10 |7| крал(к)в(ст)в(а) ми, да имъ нища не ѡзме силомъ крал(к)в(ст)в(о) ми, развѣ да ходо по тръговѣхъ. И цю |8| свомм(ь) воломъ продаю крал(к)в(ст)в(ѡ) ми, да имъ крал(к)в(ст)в(о) ми плакта кѡпъ, како и прочи людик. |9| И на мою вѣрѡ, на крал(к)вѡ, да се ни ѡ чемъ не потвори крал(к)в(ст)в(о) ми цю съмъ пис(а)ль.
- 15 |10| + СТ(Е)ФАНЪ КРАЛЬ

На полеђини: Pouelia Stephani regis et postmodum imperatoris, |2| qualiter mercatores debent vendere ita libere suas |3| mercationes regi et baronibus sicut et ceteris communalibus |4| personis.

Превод

+ Пише краљевство ми да је знано свакоме, учини милост краљевство ми свим трговцима дубровачким, који иду по земљи краљевства ми. И тако им се заветова краљевство ми у Господа Бога и у Пречисту матер Божију, да им не узме ништа краљевство ми без плаћања. Ни кнез краљевства ми, ни који властелин у земљи краљевства ми, да не узима ништа без плаћања, ни само краљевство ми да не узме силом, без плаћања, него да продају слободно идући по земљи краљевства ми. Ни на панађурима, ни у којем тргу у земљи краљевства ми, да им ништа не узме силом краљевство ми, него да иду по трговима и што својом вољом продају краљевству ми, да им краљевство ми плаћа цену, као и остали људи. И на моју веру, на краљеву, да се ни у чему не прекрши краљевство ми што сам писао.

+ СТЕФАН КРАЉ

* Редакција издања: Т. Суботин Голубовић.

На полеђини: Повеља Стефана краља и потом цара, како трговци треба да продају робу по слободи њиховој краљу и великашима, исто како и другим обичним људима.

Дипломатичке особености

Повеља, кратко стилизована, има облик отвореног писма којим владар чини своју милост (*створи милостъ кралеѡство ми*) Дубровчанима.

Према већ устаљеној пракси српске владарске канцеларије, повеља почиње симболичком инвокацијом у виду крста, који је изведен без икаквих калиграфских украса. Затим следе две дипломатичке формуле, веома сажето исказане: интитулација (*краљевство ми*) и промулгација (*да је знано свакоме*). Повеља није адресована на име дубровачког кнеза и Општине, каква је пракса постојала. Одмах затим следи опширнија диспозиција у којој је саопштена владарева милост. Експозиција не постоји, па се тако не могу видети радње које су претходиле владаревој милости, односно правном чину.

На поштовање садржине повеље краљ се обавезао заклетвом (*вѣѡта кралеѡство ми*), док релативно блага санкциона формула садржи позивање на *веру краљеву*, без, иначе уобичајене, запрећене духовне (роена *spiritualis*) или материјалне казне (роена *materialis*).

Повеља је озваничена свечаним владаревим потписом и печатом. Потпис садржи један знак и две речи: крст (симболичка инвокација), име владара (Стефан) и титула (краљ). Припада групи кратких потписа, који не садрже ближе одреднице о земљама којима владар управља.

Хронологија. С обзиром на то да исправа није датирана, посебна пажња се мора посветити времену настанка повеље. У најширем смислу хронолошки оквир издавања исправе су године када је Стефан Душан био српски краљ: септембар 1331 – децембар 1345. То заиста јесте сигуран, али и веома широк временски оквир, у ком треба тражити годину у којој је повеља највероватније издата.

Уколико се пође од мишљења да је краљ Стефан Душан, сходно устаљеној пракси, недуго након што је преузео престо, издао Дубровчанима своју прву повељу, отвара се могућност да се то питање узме у научно разматрање.¹⁴

¹⁴ Док је Дубровник био под врховном млетачком влашћу, у XIII и XIV веку, повеље су се обнављале приликом сваке промене на српском престолу, промене дубровачког кнеза, а у извесним случајевима и након пет година од издавања претходне повеље. – С. Ћирковић, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, Прилози КЛИФ 37 (1971) 211.

У корпусу сачуваних повеља краља Стефана Душана које је издао Дубровнику нема нити једне која је датирана 1331. или 1332. годином, што читаво питање прилично усложњава. Као решење би се могло понудити мишљење да је та прва повеља изгубљена, но оно је сувише једноставно, можда чак и незасновано, ако се има у виду са каквом су се пажњом Дубровчани односили према повељама добијеним од српских и осталих владара. У том смислу ово мишљење се може оставити по страни, тим пре што постоје и одређене назнаке које могу упућивати у правцу решења овог питања.

Из поменутог корпуса дубровачких повеља краља Стефана Душана издвајају се две недатиране годином. Једна од њих носи датум 14. август и издата је у Неродимљи. Њена садржина је у целости посвећена слободи куповине жита *по земљи и градовима краљевства ми*, коју краљ Стефан Душан гарантује Дубровчанима.¹⁵ Дакле, ради се о једном конкретном питању за које су Дубровчани били пословно заинтересовани и у ком погледу им је српски владар изашао у сусрет. У том смислу, ова исправа не би могла да буде прва повеља коју је краљ Стефан Душан по преузимању престола издао Дубровчанима, поред осталог имајући у виду и чињеницу да је она најраније могла бити издата 1332. године (14. августа), у најбољем случају после скоро годину дана након што је нови владар преузео престо.

Преостала недатирана повеља краља Стефана Душана, која се овде објављује, садржајем наглашава свој општији карактер. Овом исправом српски краљ чини *милост* дубровачким трговцима и обећава им да ништа од њих неће узети без куповине ни кнез, нити властелин краљев, па ни сам владар, наглашавајући да Дубровчани могу слободно да иду по читавој *земљи краљевства ми*, по трговима и панађурима и да им се ништа *не узме силом*, већ да буде плаћено. Дакле, исправом се Дубровчанима гарантује слобода и сигурност трговине на читавој државној територији. Оно за шта су били животно заинтересовани – гаранције новог српског владара, након што је преузео престо, сасвим је извесно да су Дубровчани настојали да прибаве што је могуће пре.

У недељама након што је краљ Стефан Душан преузео престо дубровачки трговци били су изложени великим непријатностима на тргу Свети Срђ, а несигурност је изгледа била и на ширем подручју зетског

¹⁵ П. Карано-Твртковић, *Србски споменици*, 38, бр. 29; F. Miklosich, *Monumenta Serbica*, 119, № 109; С. Новаковић, *Законски споменици*, 166; Ј. Стојановић, *Повеље и писма I–1*, 47, бр. 53 (није враћена из Беча, и не зна се где се данас налази).

приморја. Ситуација је била толико ванредна, да је дубровачко Веће умољених у два наврата, 2. и 17. октобра одлучивало да се, ради заштите својих трговаца и њихове имовине, пошаље прво једна, а потом и друга наоружана галија према Светом Срђу.¹⁶ Истовремено је трговцима строго забрањено да на било који начин одлазе са својом робом на поменути трг. Имајући наведено у виду, не чуди онда што је у повељи краља Стефана Душана која се овде објављује толика пажња стављена на владареve гаранције да дубровачким трговцима роба неће бити узимана силом, без плаћања.

Досадашњи приређивачи издања ове исправе, као време њеног настанка, без образложења, нудили су различите хронолошке оквири: *около 1280* (П. Карано-Твртковић); *1336–1347* (Ф. Миклошич); *око 1334* (С. Новаковић, Љ. Стојановић). Међутим, садржина исправе, њена уопштеност и сажетост, само су неки од показатеља који упућују да се готово извесно може радити о исправу каква се издаје на почетку владе једног владара.¹⁷

Као прилог мишљењу да се повеља овакве садржине могла издати на почетку владе српског краља треба изнети и аналогију са првом повељом коју је Дубровчанима издао наследник Стефана Душана, цар Стефан Урош, за коју се са сигурношћу зна да је писана јануара 1356, непосредно након што је цар преузео престо. Њена сличност и подударност са исправом краља Стефана Душана, која се огледа у садржини, карактеру и сажетости документа сасвим је јасно уочљива.¹⁸

¹⁶ DAD, *Reformationes* 10, fol. 44–44', 2. X 1331, fol. 46', 17. X 1331; *Monumenta Ragusina* V, 329–330, 331.

¹⁷ Супротног мишљења је Г. Чремошник, који сматра да је повеља издата много касније. Као први аргумент у прилог свом мишљењу наводи да је све до 1345. краљ Душан издавао повеље на пергаменту. Други разлог за овакво датирање пронази у запису дубровачке канцеларије на полеђини исправе, па из тога закључује: „По томе изгледа, да је повеља писана у задње време Душановог кралјевања.“ – Г. Чремошник, *Студије за средњовековну дипломатику и сигилографију јужних Словена*, Сарајево 1976, 130. За оба Чремошникова аргумента може се изнети приговор. Папир је у српској владарској канцеларији као материјал на коме су писане исправе, писма и разрешнице коришћен знатно пре времена краља Стефана Душана, па се стога не сме искључити могућност да је на том материјалу могла бити исписана и повеља. Запис на полеђини повеље (који се доноси уз издање исправе) тешко да може говорити нешто прецизније о времену настанка исправе. Сам прилог *postmodum* заиста може имати значење *ускоро*, али исто тако и *затим*, *потом*, *касније*, *после неког времена*, што су значења која далеко више одговарају контексту у ком је дати прилог употребљен.

¹⁸ Навешћемо само неколико најзначајнијих сличности: владар чини *милост*; трговци могу слободно да иду по читавој земљи; нико да не чини сметње трговцима; ништа да се трговцима не узима без плаћања (куповине). – Уп. М. А. Чернова, *Грамота цара Стефана Уроша дубровчанам о трговле*, ССА 8 (2009) 81–86.

Уколико се прихвати да је исправа која се овде објављује заправо прва повеља краља Стефана Душана Дубровчанима, како смо се трудили да покажемо, отвара се могућност да се утврди време њеног настанка. Како је издавање повеље којом се гарантују и штите интереси дубровачких трговаца од новог владара била претпоставка да Дубровчани почну да исплаћују Светодмитарски доходак,¹⁹ хронолошки оквир издавања ове исправе може се значајно сузити. Војислав, син Војнов, посланик краљев примио је 10. децембра 1333. део Светодмитарског дохотка,²⁰ што је заправо нови *terminus ante quem* издавања документа. Како су на почетку 1333. године окончани преговори Дубровчана са српским краљем око добијања Стонског рата, сасвим је мало вероватно да прва повеља српског краља Дубровчанима није издата пре Прве стонске повеље, 22. јануара 1333, па у том смислу би требало искључити 1333. као годину у којој је српски краљ издао своју прву повељу Дубровчанима.

Преостале су две, 1331. и 1332, као могуће године у којима је краљ Стефан Душан издао своју прву повељу Дубровчанима. Готово од почетка 1332. године, након повратка у Дубровник првог дубровачког посланства са двора краља Стефана Душана, српско-дубровачки односи су се динамично развијали. Најпре, у вези са оснивањем сталног дубровачког конзулата у Србији и именовању конзула,²¹ потом у вези са краљевом свадбом, о којој се почетком марта 1332. године Дубровником пронео глас да ће бити на предстојећи празник Васкрсења Христовог²², којим поводом су Дубровчани одредили свечано посланство и новац за скупocene дарове.²³ Затим је крајем марта у Дубровник, на свом путу за Венецију, приспело посланство српског владара, где је изнело краљеву молбу да им се позајми венецијанска галија у Дубровнику за одлазак код дужда, на шта је Веће умољених дало свој приста-

¹⁹ У бурним годинама након смрти краља Стефана Твртка I Општина је озваничила праксу да се новац на име дубровачког трибута не исплаћује пре него што добије потврду својих привилегија од новог владара. – М. Динић, *Дубровачки трибути – Могориш, Светодмитарски и Конавоски доходак, Провизјун браће Властковића*, Глас СКА 168 (1935) 233 (= *Из српске историје средњег века*, Београд 2003, 735); С. Ћирковић, *Прва повеља краља Стефана Дечанског Дубровнику*, 211.

²⁰ DAD, *Diversa Cancellariae* 10, fol. 114', 10. XII 1331; М. Динић, *Дубровачки трибути*, 229 (= *Из српске историје средњег века*, 731).

²¹ DAD, *Reformationes* 10, fol. 59, 11. II 1332; fol. 61'–62', 8. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 340, 341–343.

²² Васкрс је 1332. године био 19. априла.

²³ DAD, *Reformationes* 10, fol. 61, 7. III 1332, fol. 64, 9. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 341, 343. Краљева свадба била је одложена за лето, по свој прилици због ванредних прилика у земљи, које су се ускоро збиле.

нак.²⁴ И тако би се живи српско-дубровачки односи могли пратити кроз читаву 1332. годину, но то нам овде није циљ. Суштина претходног излагања јесте у томе да покаже да је мало извесно да су се српско-дубровачки односи од 1332. године развијали, а да претходно у складу са обичајем, након што је дошло до промене на српском престолу, Дубровчани нису од новог српског владара издејствовали и добили повељу којом се штите њихови интереси.

Имајући све наведено у виду, мало је вероватно да прво дубровачко посланство које је боравило код српског краља скоро два месеца, није успело да издејствује писмену потврду гаранција за дубровачке трговце, и да се у Дубровник вратило, а да са новим српским краљем нису успостављени уговорни односи.²⁵ Стога, по свему судећи, далеко је извесније да се посланство заправо у Дубровник вратило са повељом која је по свој прилици издата крајем 1331. године, могуће у месецу децембру. На овакав начин би се могла решити хронологија једне од недатираних повеља краља Стефана Душана, која би заправо била његова прва повеља Општини дубровачкој.

Установе и важнији појмови

У претходним свескама *Старог српског архива* већ су објашњавани појмови и установе: **краљевство ми, милост, властела, земља, заклетва, вера, људи, трг.**

²⁴ DAD, *Reformationes* 10, fol. 66', 29. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 344–345.

²⁵ Наредно, свечано дубровачко посланство боравило је на српском двору тек након пола године, поводом краљеве свадбе. Из Дубровника је кренуло тек 22. јуна увече, а вратило се *in terciis* 7. августа 1332. године, накнадно је дописано, испод одлуке Већа, са десне стране. – DAD, *Reformationes* 10, fol. 61, 7. III 1332; *Monumenta Ragusina* V, 341.

Dejan Ječmenica

Université de Belgrade
Faculté de Philosophie
Département d'Histoire

**CHARTRE DU ROI STEFAN DUŠAN ADRESSÉ AUX RAGUSAINS
PORTANT SUR LEUR ACTIVITÉ COMMERCIALE**

[la fin de l'année 1331]

Résumé

A ce qu'il semble, le roi de Serbie Stefan Dušan a délivré sa première charte en faveur des Ragusains en 1331. Ce document, non daté, est aujourd'hui dans les Archives nationales de Dubrovnik. Son texte porte sur l'octroi d'une *grâce* royale aux commerçants ragusains. Le roi leur promet que nul ne pourra rien leur prendre sans l'avoir réglé auparavant, et ce tant s'agissant d'un knez, d'un seigneur du roi ou du roi lui-même, en insistant sur le fait que les Ragusains peuvent se déplacer en toute liberté sur toute *notre terre royale*, sur les *lieux de marché* et les *lieux de foire*, sans que rien ne leur *soit pris par la contrainte* mais en le réglant. L'auteur propose une description et une édition critique de cette charte non datée, avec sa traduction en serbe moderne et une brève description des particularités diplomatiques. S'y ajoute, et ce pour la première, une description et une publication du filigrane du papier qui a servi à la rédaction de cette charte et dont la datation correspond en tout point à celle proposée pour ce document.

L'auteur s'intéresse tout particulièrement sur l'époque à laquelle a pu être rédigée cette charte et sur les arguments avancés pour en proposer une datation. En conclusion, il apparaît peu probable que la première délégation ragusaine accueillie par le roi de Serbie ait regagné Dubrovnik sans avoir réussi, et ce à l'occasion d'un séjour de près de deux mois, à obtenir une confirmation écrite des garanties accordées aux commerçants ragusains et la conclusion, avec le nouveau roi de Serbie, d'un accord réglant leur relations. Et il apparaît donc beaucoup plus vraisemblable qu'elle ait pris le chemin du retour en possession d'une charte qui aurait donc été délivrée vers la fin de l'année 1331, donc peut-être au mois de décembre. S'il en était ainsi, une telle réponse apportée à la question de la datation de la présente charte du roi Stefan Dušan ferait de celle-ci sa première charte délivrée en faveur de la Commune de Dubrovnik.

Mots-clés : charte, roi Stefan Dušan, Dubrovnik, Serbie, Commerce, marchandises, achat, parole, datation.